

24. Пономар Л. Народний одяг Західного Полісся кінця XIX – початку XX ст. (за матеріалами картографування) / Л. Пономар // Проблеми етномузикології. – 2011. – Вип. 6. – С. 97–103.
25. Пономар Л. Народний одяг Правобережного Полісся середини XIX – середини XX століть : іст.-етногр. атлас ; словник / Л. Пономар. – Київ : ТОВ «Бізнесполіграф», 2015. – 268 с. : іл.
26. Пономар Л. Особливості західнополіського народного вбрання та його назв / Л. Пономар // Етнічна історія народів Європи : зб. наук. праць. – Вип. 4. – Київ : Унісерв, 2000. – С. 117–120.
27. Система научного описания музейного предмета: классификация, методика, терминология : справочник / И. И. Баранова, Е. Ф. Кононова, Е. И. Котова [и др.]. ; науч. ред. И. В. Дубов, И. М. Шангина. – Санкт-Петербург : Арт-люкс, 2003. – 408 с. : ил.
28. Стельмащук Г. Г. Давнє вбрання на Волині: етнографічно-мистецтвознавче дослідження : монографія / Г. Г. Стельмащук. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2006. – 280 с. : іл.
29. Цюпа О. Поліський народний костюм – жіночий одяг / О. Цюпа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://istvolyn.info/index.php?option=com_content&view=article&id=6432:2016-03-10-13-44-53&catid=27&Itemid=17. – Назва з екрану, 06.05.2017 р.
30. Чайковська Л. Народний одяг волинян другої половини XIX — початку XX століття / Л. Чайковська. – Київ : ПП «Р. К. Майстер-принт», друк. «Huss», 2012. — 152 с. : іл.
31. Юрєнева Т. Ю. Музееведение : учеб. для высш. шк. – Москва : Академ. проспект, 2003. – 560 с.

Дмитренко Алла. Атрибутивные признаки женских рубашек Волини и Западного Полесья в трудах исследователей традиционной одежды. В статье на основе анализа работ исследователей традиционной украинской одежды (В. Билецкой, К. Матейко, Т. Николаевой, Л. Булгаковой, Л. Пономарь, О. Косминой и др.), которые сформулировали основные типологические черты нательной одежды, выделены атрибутивные признаки женских рубашек Волини и Западного Полесья: материалы для изготовления одежды (льняное и конопляное полотно, фабричные ткани); конструктивные особенности станка рубашки, плечевой части, пазухи, воротника, рукавов и манжет; особенности орнаментации рубашек: способы, техники, орнаментальные мотивы, колористика, размещение орнаментальных композиций. Выделены типы рубашек: по количеству полотнищ ткани; по способу соединения полотнищ на плечах; по способу размещения разреза пазухи; по форме воротника.

Ключевые слова: традиционно-бытовая культура, народная одежда, нательная одежда, рубашка, атрибуция, этнографическая атрибуция, атрибутивные признаки.

Dmytrenko Alla. Attributive Features of Women's Shirts of Volyn and Western Polissia in the Works of Researchers of Traditional Attire. The article deals with the analysis of researchers' works of traditional Ukrainian attire (V. Biletska., K. Mateiko, T. Nikolayeva, L. Bulhakova, L. Ponomar). This researches formulated the basic typological features of underwear clothes, isolated the attributive features of women's shirts of Volyn and Western Polissia: materials for making clothes (flax and hemp linen, special fabric); the design features of state, the brachial part, axillary, collars, sleeves and cuffs of shirts; the features of shirts' decorating, methods, techniques, ornamental motifs, coloristics, placement of ornamental compositions. Also it was selected four types of shirts: by the number of fabric's panels; by way of combination of canvas pollen on their shoulders; by way of placing the cut bosom; by the shape of the collar.

Key words: traditional and residential culture, folk attire, underwear clothes, shirt, attribution, ethnographic attribution, attributive features.

Статтю подано до редколегії
20.04.2017 р.

Анатолій Шваб

Український вільнокозацький рух в Україні та еміграції (рецензія на монографію В. Г. Бондаренка «Український вільнокозацький рух в Україні та на еміграції (1919–1993 рр.)»¹)

Монографічне дослідження В. Г. Бондаренка розкриває актуальну тему. У поле зору автора потрапляють такі малодосліджені в українській історіографії аспекти, як становлення, розвиток та вплив вільнокозацького руху на перебіг Української революції 1917–1921 рр., еволюція цього руху в міжвоєнний період, у роки Другої світової війни, повоєнний час та в умовах становлення незалежної

¹ Бондаренко В. Г. Український вільнокозацький рух в Україні та на еміграції (1919–1993 рр.) : монографія / В. Г. Бондаренко. – Запоріжжя : Запоріз. нац. ун-т, 2016. – 600 с.

Української держави. Важливо те, що автор розглядає вільнокозацький рух як типовий приклад існування парамілітарних й іррегулярних збройних формувань у сучасній практиці становлення державності та в умовах зовнішніх військових загроз. Окремою лінією дослідження стало висвітлення парамілітарних організацій як інструменту сучасних гібридних воєн.

У вступній частині належно обґрунтовано актуальність, об'єкт, предмет, мету й завдання дослідження, його наукову новизну й практичне значення, територіальні та хронологічні межі. Мета й завдання роботи засвідчують, що В. Г. Бондаренко досліджував низку важливих і масштабних проблем, застосовуючи сучасні методологічні підходи.

Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури, додатків, іменного та географічного покажчиків. Структура роботи логічна, підпорядкована меті та науковим завданням.

У вступній частині обґрунтовано актуальність, об'єкт, предмет, мету й завдання дослідження, його наукову новизну й практичне значення, територіальні та хронологічні межі. Наукові завдання підпорядковані меті роботи. Деякі застереження викликає окреслення нижньої хронологічної межі дослідження – 1919 р. У роботі автор неодноразово повертається до відстеження козацьких традицій у діяльності різноманітних організацій на території України ранішого періоду та констатує, що перші парамілітарні формування, які у своїй ідеології, організаційній структурі, символіці спиралися на історичні традиції козацтва, з'явилися напередодні й під час Першої світової війни. Більше того, у підрозділі 2.1. «Загальна характеристика та особливості діяльності вільнокозацького руху» констатовано, що становлення й розбудова структури Вільного козацтва на території Наддніпрянської України відбувалися в 1917–1918 рр.

Щодо основної частини, то її побудова є логічною, структура роботи охоплює всі головні аспекти досліджуваної проблеми, що дає можливість належно розкрити її загалом.

Перший розділ – це аналіз історіографії, характеристика джерельної бази, проте відсутній підрозділ з обґрунтуванням методологічних засад дослідження.

Роботу написано на основі аналізу значного історіографічного доробку, представленого українською, російською, радянською, польською та західною історичними школами (понад 720 позицій). Найбільш чисельно репрезентовано українську історіографію різних періодів. Використання робіт різних історіографічних шкіл дало змогу автору залучити широкий фактологічний матеріал та сформувані власні підходи до висвітлення теми.

Джерельна база дослідження досить об'ємна, представлена архівними неопублікованими документами (78 позицій) та опублікованими джерелами: збірниками документів (20 позицій), періодикою (56 позицій), мемуарною літературою (67 позицій). Дослідником використано фонди Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (32 справи), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (10 справ), Центрального державного архіву зарубіжної українки (2 справи), Центрального державного історичного архіву України у Львові (5 справ), Державного архіву Служби безпеки України (2 справи), Державних архівів Волинської (7 справ), Рівненської (1 справа) та Дніпропетровської (2 справи) областей, Державного архіву Російської федерації (4 справи) Російського державного архіву соціально-політичної історії (3 справи), Російського державного воєнного архіву (8 справ).

Проведений здобувачем аналіз наявного історіографічного доробку та джерельної бази роботи засвідчує високий рівень науково-теоретичної підготовки й ґрунтовне володіння предметом дослідження.

Для написання монографії застосовано комплекс загальних і спеціальних наукових методів. Методологічні принципи, на які орієнтувався автор, та обрані ним методи дослідження, на нашу думку, забезпечили достовірність й обґрунтованість одержаних результатів.

Другий розділ роботи стосується «Вільнокозацького руху в Україні в 1919–1923 рр.». Автор розкриває місце й роль парамілітарних формувань в історії національно-визвольних рухів зарубіжних країн та України, аналізує участь вільнокозацьких організацій і підрозділів у бойових діях Армії УНР та партизансько-повстанському русі. Відзначаючи значний вплив вільнокозацького руху на формування регулярної армії УНР і їхню особливу роль в організації зимових походів, В. Г. Бондаренко констатує, що водночас вільнокозацькі формування стали причиною таких явищ, як «отаманщина» та «партизанщина». Це стало причиною частих конфліктів із керівництвом Армії УНР,

зниження бойової готовності військових козацьких формувань, їх розпаду й розформування. Причини такого становища науковець пояснює слабкістю державної політики у сфері військового будівництва.

Значну увагу автора зосереджено на ролі козацьких товариств в організації повстанського руху в 1919–1923 рр. на Київщині, Катеринославщині та Херсонщині. Обґрунтовано відзначається, що, попри значний внесок вільнокозацького руху в боротьбу за державність України, «отаманщина», відсутність керівного центру й необхідних кадрів стали причинами занепаду та ліквідації повстанства.

Третій розділ роботи стосується вільнокозацьких організацій міжвоєнного періоду. Проаналізовано причини й перебіг української військової еміграції загалом і козацької зокрема; відстежено шляхи та напрями еміграції українських вояків, у тому числі старшин і козаків Вільного козацтва; доведено, що українське вільне козацтво, перебуваючи в еміграції, не лише продовжило боротьбу за державність, а й виробило ідеологію та організаційну структуру, набуло значного досвіду діяльності в різних країнах світу; відстежено чисельність вільнокозацького руху в еміграції та основні центри Вільного козацтва за кордоном.

Окрему увагу приділено становленню й розвитку вільнокозацького руху в еміграції в міжвоєнний період. Описано процес створення осередків Вільного козацтва в різних країнах та відтворено відносини з різними політичними середовищами. Доведено що для всіх емігрантських козацьких громадських об'єднань спільним було те, що вони використовували козацькі традиції, звичаї, пропагували козацький ідеал, мали спільні риси в організаційній структурі, назвах, одностроях і рангах, проте різнилися ідеологією та політичною орієнтацією.

Здобувач розглядає вільнокозацький рух міжвоєнного періоду як невід'ємну частину української військової еміграції. Основними формами й напрямками його діяльності лишаються збереження козацьких традицій і національної ідентичності, військово-патріотичне виховання серед емігрантів, підготовка нової ідеології та воєнної доктрини подальшої збройної боротьби. Відстежено діяльність центрів вільнокозацького руху 1920–1930-х рр. у Європі, а саме: у Німеччині, Чехословаччині, Болгарії, Франції та Польщі, – які представлені Українським національним козацьким товариством, Українським національним козацьким рухом, Українським козацьким товариством та гетьманськими «Січачами». За організаційною та ідеологічною спрямованістю науковець відносить їх до ультраконсервативних, праворадикальних організацій, які впродовж міжвоєнного періоду еволюціонували від елітарно-монархістських до елітарно-тоталітарних. Належним чином відображено протистояння різних емігрантських середовищ залежно від їхніх політичних та державницьких уподобань. Значну увагу приділено діяльності І. Полтавця-Остряниці. Зроблено висновок, що І. Полтавець-Остряниця мав найбільший вплив на українську еміграцію в 1926–1929 рр., проте «його амбіційність і неперемінливість у фінансових питаннях, авантюризм призвели до послаблення й розбрату в середині вільного козацького руху». Відтворено протистояння прихильників УНР, П. Скоропадського, УВО-ОУН та вільнокозацької ідеології.

Позитивним є те, що окремий підрозділ стосується відносин українських козацьких організацій в еміграції з козацькими організаціями Дону, Кубані й Тереку. Досліджено вплив подій 1917–1920 рр. на формування козацької самостійницької ідеології. Відстежено розбіжності в ставленні українських козацьких організацій до «вольного козацтва».

Важливим для сучасних інтерпретацій є розділ 4 «Вільнокозацький рух у роки Другої світової війни (1939–1945)», у якому подано власне авторський погляд на плани та конкретні заходи нацистської Німеччини щодо використання еміграційних козацьких організацій у ході Другої світової війни. Позитивним є те, що продемонстровано позиції різних українських політичних і громадських організацій щодо перспектив українського державотворення в умовах Другої світової війни. Правда, дещо спрощеним, на нашу думку, є погляд автора на мотиви співпраці української військової еміграції, у тому числі й козацької, із нацистською Німеччиною. Науковець стверджує, що «більшість представників “Вольного козацтва” й УНАКОР підтримували нацистів і бажали вірно служити їхнім інтересам, хоча і зберігали надію на можливість надання німцями самостійності Україні й козацьким регіонам у майбутньому». Не досить переконливі аргументи, що «такі плани були нереальними, наївними й шкодили інтересам українського національного руху»; «воюючи на боці іноземних загарбників, незважаючи на причини та мету, козаки-колабораціоністи служили ворогу власного народу та шкодили українському національно-визвольному руху й боротьбі інших козацьких народів проти нацистського і комуністичного тоталітарних режимів». Не зовсім зрозуміло, що має на увазі автор під терміном «козацькі народи» (с. 485).

У розділі 5 «Українське вільне козацтво в другій половині ХХ ст.» розглянуто діяльність українського вільного козацтва після Другої світової війни, перенесення його центрів до США та Канади, зміни в його становищі після проголошення незалежності України. Належну увагу приділено впливу повоєнної української еміграції на зміну соціальної структури вільнокозацького руху, розширення географії його діяльності. Простежено також вплив політичного життя української еміграції на розвиток вільнокозацького руху в 1950–1980-х рр.

Окрему увагу зосереджено на використанні української еміграції американською політичною елітою у власних цілях. Зокрема, констатовано, що американська розвідка використовувала різноманітні українські угруповання, у тому числі й представників Вільного козацтва, для зовнішньополітичної діяльності.

Відстежуючи тенденції розвитку вільнокозацького руху в 1952–1993 рр., В. Г. Бондаренко констатує, що їх характеризують кілька процесів, а саме: збереження єдності в середині руху на основі ідеї політичної толерантності; відхід старшого покоління членів від активної діяльності та суттєве скорочення його членів у середині 1980-х рр.; демократизація суспільних відносин у Радянській Україні у другій половині 1980 – на поч. 1990-х рр., – що призвело до об'єднання та співпраці українського вільного козацтва з козацькими організаціями на території сучасної України.

Загалом позитивно оцінюючи роботу В. Г. Бондаренка, висловимо деякі зауваження. По-перше, науковець часто відходить від предмету свого дослідження. Так, у підпункті 2.1. «Загальна характеристика та особливості діяльності вільнокозацького руху» автор розлого аналізує «сутність, періодизацію та етапи національно-визвольних рухів в історії людства». Подекуди складається враження, що предметом дослідження є не вільнокозацький рух, а парамілітарні й іррегулярні військові формування, форми та методи національно-визвольної боротьби тощо. Часто предметом авторського дискурсу стають загальні питання військового будівництва, громадянської війни, Української революції й державного будівництва загалом (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1, 4.1). Переобтяження тексту теоретичними визначеннями загального характеру властиве для всіх розділів. Подеколи автор потрапляє під вплив оцінок радянської історіографії. Не скрізь удалося зробити вдалі висновки до розділів та проміжні узагальнення в тексті. Інколи вони нагадують коментар до вищевикладеного матеріалу. Деякі частини роботи переобтяжені фактологічним матеріалом і розлогими теоретичними відступами щодо питань, які опосередковано стосуються теми. Деякі зауваження слід висловити й щодо висновків: вони значно ширші від поставлених завдань та інколи нагадують стислий виклад основного змісту.

У цілому ж виклад основної частини дослідження забезпечує реалізацію наукової мети й поставлених завдань. Зроблені зауваження загалом не впливають на загальну позитивну оцінку роботи. Монографія В. Г. Бондаренка «Український вільнокозацький рух в Україні та на еміграції (1919–1993 рр.)» є завершеним науковим дослідженням, яке суттєво збагачує українську історіографію.